

PANDEMIE COVID-19 JAKO FENOMÉN DNEŠNÍ DOBY A JEJÍ ODRAZ V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ

PANDEMICS AS A PHENOMENON OF TODAY AND ITS REFLECTION IN THE FIELD OF EDUCATION

DITA JANDERKOVÁ

Abstrakt: Pandemie covidu-19, která nás provází už druhý rok, společnost zaskočila. Nebyli jsme na nic takového připraveni. Pandemie zasáhla všechny oblasti společnosti. Byl ochromen průmysl, zemědělství i služby. Tento příspěvek se zaměřil na to, jak byla ovlivněna oblast vzdělávání, školství. Pandemie změnila všechny oblasti od předškolního až po univerzitní vzdělání. Pro komplexní a objektivnější pohled byly, jsou a jistě budou realizovány také nejrůznější výzkumné sondy, šetření. Využívalo se různé metodologie. Výzkumy byly různého rozsahu, různé úrovně. Setkáváme se s kvantitativními studiemi i kvalitativními přístupy. Obsahem předloženého příspěvku jsou informace o pandemii, včetně popisu situace v celosvětovém měřítku. Jsou uvedena některá statistická data. Dále jsou zmíněna některá šetření spojená s tímto fenoménem ve školách, včetně univerzitního školství. Dále jsou připojeny vlastní postřehy autorky příspěvku. Shrnula, jak ji samotnou ovlivnila pandemie v profesi vyučující na vysoké škole.

Klíčová slova: pandemie, pandemie covidu, vzdělávání, školství, komunikace, stres, pozitiva a negativa, zisky, ztráty

Abstract: The covidu-19 pandemic, which has been with us for the second year in a row, has taken the company by surprise. We were not prepared for anything like that. The pandemic affected all areas of society. Industry, agriculture and services were paralyzed. This paper focused on how the field of education was affected. The pandemic changed all areas from preschool to university education. For a comprehensive and more objective view, various research probes and surveys have been, are and will certainly be implemented. Different methodologies were used. The research was of different scope, different levels. We encounter quantitative studies and qualitative approaches. The content of the presented paper is information about the pandemic, including a description of the situation on a global scale. Some statistical data are given. Some surveys related to this phenomenon in schools, including university education, are also mentioned. The author's own observations are also attached. She summarized how she herself was affected by a pandemic in the university teaching profession.

Key words: pandemic, covid pandemic, education, schooling, communication, stress, positives and negatives, gains, losses

ÚVOD

Současné školství, vzdělávání stojí na prahu nové etapy. Muselo a musí čelit zcela novým výzvám spojeným s krizovou situací vyvolanou výskytem nákazy covid-19. Situace byla na počátku typická svojí akutností. Změny v organizaci vzdělávání se dotkly doslova každé rodiny. Tak dlouho zmiňovaný důraz na elektronizaci výuky v budoucnosti se ze dne na den stal nutností. Učitelé museli reagovat bez přípravy. Ale objektivně musíme konstatovat, že učitelé jsou velmi schopní, jak se ukázalo v praxi a jen málokdo z nich rezignoval. Každý se snažil nějak zůstat ve spojení se svými žáky, studenty, přestože to bylo nevyzkoušené a zpočátku se postupovalo způsobem pokus omyl. Za to je třeba chválit. Je potřeba si uvědomit, že na školách je stále mnoho učitelů, kteří nejsou zběhlí ve využívání elektronických médií a to včetně například sociálních sítí. Na školách působí i pedagogové starší a nemusí se přímo jednat o seniory, i lidé středního věku, nemusí ovládat elektronickou komunikaci bez problémů. Zkušenosti nás vedou k poznatku, že často nezáleží na věku, ale na ochotě a snaze se s novou situací vyrovnat, něco nového se naučit. Také rodiče museli čelit nové situaci. Například zjišťovali, že není vždy jednoduché děti (ani když jsou jejich vlastní) něco naučit, motivovat je a udržet jejich pozornost při školní práci. Sázet na vlastní sebeřízení je u mladších dětí nereálné, a to ani nemluvíme o dětech například s poruchami pozornosti.

Krize nám mnoho vzala, ale určitě nám dala šanci nahlédnout sami na sebe a uvědomit si, jak nakládáme se svým životem, co je pro nás nezbytné, co je pro nás samozřejmé a nikdy bychom nečekali, že to nebudeme mít, nebo to budeme muset omezit.

Ocitáme se na počátku nového školního i akademického roku. Je právě srpen roku 2021 a mnozí z nás si už kladou naléhavou otázku, tak jaký bude nový školní rok. Zajímá nás to, ať jsme žáci, studenti, rodiče, učitelé, prarodiče. Ale jistě si tuto otázku klade i širší veřejnost, protože o školství se mluví více než dříve především ve spojení s pandemií. Je to velké téma, které nás provází, nejen ve školství, ale v celé společnosti, už druhý rok. Pokud jsme si mysleli na počátku, že se bude jednat o několik týdnů, měsíců, Nyní se zdá, že tento fenomén nás bude provázet dlouhou dobu a zdá se, že se s ním musíme naučit žít, než čekat na to, že vymizí. Naštěstí už jsme se posunuli v tom smyslu, že máme dnes vakcíny, které pomáhají epidemii zvládnout. Jen tak lze předejít zhoršení situace jak po stránce zdravotní (úmrtí, oslabení organismu, možné trvalé následky po prodělaném onemocnění), tak po stránce ekonomické (propad výkonnosti ekonomiky, zhoršení životní úrovně) a určitě lze zmínit další oblasti, které pandemie ovlivňuje (psychologické, sociologické a další následky). Shrňme, že se jedná o fenomén celospolečenský, a tak se s ním potká každý z nás. Pandemie nemoci covid-19 se šíří všemi kontinenty od počátku roku 2020.

CÍLE

Zkoumání spojená s pandemií covidu-19 jsou v počátcích. Jedná se o nový jev, který lidstvo překvapil a v mnoha případech zaskočil. Především vyspělé státy a jejich i určitá mnohdy nepodložená víra, že dnes přeci máme prostředky, jak se bránit skoro všem vlivům z přírody, jsou zaskočeny. Zatím se snažíme mapovat, jak pandemie dopadá na člověka a jak ho ovlivňuje z mnoha pohledů. Dominantní slovo má samozřejmě medicína, biologie a přírodní

vědy. Tam se naše víra upíná a očekáváme, až se objeví vakcína, účinné léky, které nás tohoto nebezpečí zbaví a pokud možno navždy. Ale ono to takto nefunguje. Asi bude vhodné naučit se i do budoucna vnímat svoji existenci jako zranitelnou a křehkou a podle toho se chovat. Cílem předloženého příspěvku je sledovat, jak pandemie ovlivňuje oblast vzdělávání a školství. Jsou připomenuta a částečně shrnuta fakta o vzniku epidemie, jejím postupu. Dále jsou uvedena některá zkoumání spojená s tímto fenoménem ve školách, včetně univerzitního vzdělávání. Dále jsem připojila několik vlastních postřehů, jak mne a moji činnost jako pedagoga na vysoké škole ovlivnila pandemie.

TEORETICKÝ RÁMEC

V následujících řádcích se bude psát o dopadech epidemie covidu-19 na školství. V následujícím textu se bude objevovat z hlediska jazykového v mnoha případech minulý čas, ale je jasné, že ještě zdaleka nejsme na konci období žití s covidem-19 a mnohé z popisovaného bude stále aktuální.

Pandemie nastolila mnohé otázky spojené se školstvím a výukou. Málokdo by si asi dovedl představit, že bude možné realizovat výuku distančně, že děti nebudou navštěvovat školu a to i ty nejmenší, které s výukou začínají a osvojují si základní dovednosti jako je čtení, psaní, počítání. Možná, že nás to občas napadlo, ale vzápětí jsme začali přemítat, že by to bylo složité a že by to asi nešlo. Tak jsme to nějak odsunuli a třeba jsme se řekli, uvidíme, ale nyní ještě ne. Máme totiž tendenci držet se stereotypů a obhajovat se slovy typu „šlo to tak mnoho desetiletí, tak to půjde i dál, je to osvědčené a podobně. No ale jaká je

realita minulých měsíců. Nikdo se nikoho na nic neptal a bylo potřeba výuku organizovat nově distančně. Musíme konstatovat, že někde se to dařilo lépe, někde hůře a bohužel bylo i mnoho žáků a studentů, kteří tuto výuku nerealizovali. Důvody mohly být technické (nemožnost připojení, nedostatky v technickém vybavení), psychologické (vždyť to se nějak udělá, až se vrátíme do škol, nějak se to dožene), organizační (více členů v rodině se dělilo o přístup k internetu, nedostatek místa v domovech, kde by měl každý relativní klid na práci) a podobně. Musí být ale řečeno, že velká část se připojila, či postupně připojovala k online vzdělávání.

Nelze opomenout, že distanční výuka dala i nové role rodičům. A také zde najdeme několik kladů, pozitiv, kdy se rodiče najednou zajímali více o to, co a jak se jejich potomci učí, kdo je učí a tak mohli daleko více nahlédnout i „pod pokličku učitelské profese“. Někteří práci učitelů začali více oceňovat, někteří naopak kritizovali pedagogickou práci. Ale to je zcela běžné, nelze se zavděčit všem.

S novými rolami, odlišným způsobem práce, se vyrovnávali i samotní učitelé. A to od těch v předškolních zařízeních, protože i v mateřských školách na mnoha místech se realizovala výuka distanční formou, až po vysokoškolské pedagogy.

Samozřejmě musíme zmínit i ty nejdůležitější, kvůli kterým existuje systém vzdělávání. A to jsou žáci, studenti. I děti musely překonávat stávající návyky, stávající stereotypy a tradiční způsoby práce. A opět to někdo snášel lépe, někdo hůře. Je skutečností, že dnešní děti a mladí lidé vnímají výpočetní techniku, elektronická média jako něco zcela běžného, což jim tuto situaci usnadňovalo. Ovšem realizovat výuku touto formou je

něco zcela jiného, než „komunikování“ na sociálních sítích s kamarády. Takže jsme se s narůstajícím množstvím učiva a s prodlužující se dobou, po kterou byla distanční výuka realizovaná, setkávali s novými problémy. Byli i takoví žáci, studenti, kteří to postupně vzdali, ale naopak zase mnozí se připojovali, především v souvislosti s tím, jak se zlepšilo jejich technické vybavení.

Onemocnění covid-19 vyhlásila Světová zdravotnická organizace (WHO) pandemií dne 12. března 2020. (WHO, 2020). V mnoha zemích světa byla přijata i opatření související se školstvím, aby se zabránilo šíření infekce a byla ochráněna zvláště zranitelnější část populace, jako jsou starší lidé a ti, co mají oslabenou imunitu v souvislosti s některými chronickými chorobami. Jak uvádí Rokos, Vančura (2020, s. 122-123) v den vyhlášení pandemie byly uzavřeny školy v 49 zemích světa nebo na jejich územních celcích. Vláda České republiky vyhlásila nouzový stav už 11. března 2020, kdy byly uzavřené školy teprve v 27 zemích světa. Postupně se přidávaly ostatní státy, takže začátkem dubna bylo uzavřením škol ovlivněno více než 1,5 miliardy dětí a mladistvých.

V naší republice byla přijata opatření související s potlačením šíření infekce velmi rychle. Uzavření škol zasáhlo vedení škol, pedagogy, žáky, studenty, správní zaměstnance škol. Mnoho rodičů muselo zůstat s dětmi doma prakticky ze dne na den, což mělo dopad na celkovou ekonomiku státu. Mnoho samotných pedagogů se ocitlo velmi rychle v nové „dvojroli“. Sami jsou rodiči a sami vyučují ostatní. V domácnostech bylo nutno se nějak podělit o výpočetní techniku, která byla k dispozici, což se mnohdy neobešlo bez problémů, podobně jako prostorové

rozmístění jednotlivých členů domácnosti, tak aby se mohli na práci soustředit a nebyli rozptylováni svým okolím. Není snadné koncentrovat se na práci, když vedle mne pracuje někdo jiný a potřebuje také svůj prostor. Nesmíme zapomínat ani na tu skutečnost, že domácí prostředí máme spojeno s určitými nejen způsoby chování, ale i s určitými pocity a emocemi. Pro mnoho z nás představuje domov klid, bezpečí a pohodu a do jisté míry relaxaci. Toto vnímání jsme museli velmi rychle změnit. Nehledě na to, že najednou se nám prostřednictvím web kamery dostali do našeho výsostného území druzí lidé. V této souvislosti je nutné zmínit, že se takto mohly odkrývat skutečnosti, které mohou mít dopad i do oblasti sociálních vazeb a vztahů u žáků a studentů. Konkrétně se jedná o fenomén šikany, kdy jsou děti hodnoceny ostatními podle svého ekonomického statusu, který byl nyní dán k „nahlédnutí“ ostatním v přímém přenosu.

Přesun výuky do virtuálního prostoru byl masivní a nikdy dříve nebyl testován ani zkoušen, natož realizován. Nebylo o co se opřít, a tak se začalo pátrat a hledat, zda už někdy došlo k něčemu podobnému, což by se mohlo stát inspirací. Určité náměty bylo možné získat převážně na asijském kontinentu. Asijské země mají větší zkušenosti s pandemickými onemocněními a se strategiemi jejich zvládnutí více než zbytek světa. Nejen že se samotná infekce covidu-19 objevila v těchto zemích dříve než u nás v Evropě, ale v Asii se věnovala pozornost už dříve výskytu epidemií. Například se jednalo o onemocnění SARS, chřipku A/H1N1.

Se zajímavým programem přišlo při pandemii covidu-19 čínské ministerstvo školství s názvem School's Out, but Class's On (volně lze přeložit jako „Mimo

školu, ale přesto ve třídě“), které se takto pokusilo snížit negativní dopad uzavření škol na výuku (Cheng, 2020). Program vymezil sedm hlavních podmínek pro úspěšné zvládnutí výuky na dálku:

- 1) Zajistit správné vedení žáků při domácí výuce. Je nezbytné vyvážit aktivní čas strávený studiem a odpočinkem.
- 2) Standardizovat online činnosti tak, aby nebyla abnormálně zvýšena pracovní zátěž učitelů a žáků.
- 3) Nadále zlepšovat vytváření online platforem pro základní a střední školy a neustále do nich doplňovat nové zdroje. Snažit se tímto způsobem zabránit tomu, aby se metody, činnosti a časové harmonogramy klasických prezenčních hodin aplikovaly v distanční výuce.
- 4) Klást větší důraz na recenzování online výukových prostředí a elektronických materiálů k zajištění jejich kvality.
- 5) Plně využívat bezplatné výukové zdroje, platformy poskytované různými organizacemi a institucemi (např. státní televize), které mohou efektivně sloužit žákům (nejen) v odlehlých oblastech.
- 6) Zahrnout zásady prevence epidemie, bezpečnosti, mentálního zdraví a psychohygieny do online výuky.
- 7) Zajímat se o fyzický i mentální stav žáků, vést žáky k tomu, aby prováděli i fyzické aktivity a neseseděli pouze u obrazovky, čímž lze zlepšit například i prevenci rozvoje vad zraku.

UNESCO (2020) vytvořilo portál pro podporu distanční výuky, kde se učitelé mohli inspirovat různými postupy, jak zajistit výuku distanční formou. I u nás dalo k dispozici MŠMT (2020a) podobný soubor doporučených postupů a spolu s Národním

pedagogickým institutem spustilo portál „Vzdělávání #NaDálku“ (MŠMT, 2020b), kde mohli pedagogové najít například odkazy na různé webináře, postupy, rady pro komunikaci s žáky, tipy a nápady do výuky a odkazy na příklady. Určitě bychom našli ještě mnoho dalších zdrojů informací o vzdělávání na dálku. Realizovala ho například i Česká televize.

Distanční vzdělávání

Pod tímto označením rozumíme jakoukoli formu vzdělávání, kdy studující, žák není stále pod dohledem svého učitele. K dispozici má plán, možnost konzultací a je veden na dálku. (Více např. Zormanová, 2017; Průcha & Míka, 2000). Dosud se distanční výuka začínala využívat především u starších žáků, studentů a významnou roli začal sehrávat i ve vzdělávání dospělých. To se ovšem radikálně nástupem pandemie změnilo. Je třeba si objektivně přiznat, že distanční vzdělávání má i mnoho pozitivních stránek. Jedná se například o časovou a obsahovou flexibilitu, poskytování zpětné vazby, přizpůsobení se jedinečnosti vzdělaného a využívání moderních komunikačních prostředků a digitálních médií, což je blízké a naprosto přirozené především pro mladší generaci. Přínos také vidíme například u jedinců se speciálními potřebami, kdy se jedná o žáky s určitým postižením. Je třeba ovšem zmínit i limity a omezení aplikace distančního vzdělávání, které jsou na straně jak studujících (nedostatečná a posupně i klesající motivace, prokrastinování – odkládání plnění úkolů a podobně), tak samotných vzdělavatelů, pedagogů (neznalost dovedností vytvářet podklady, materiály, nejistota ve způsobech kontroly žáků, studentů a jejich hodnocení).

METODOLOGIE A PRŮBĚH REALIZOVANÉHO ŠETŘENÍ

Přehled vybraných studií a výzkumných sond o dopadu pandemie covid-19

Dnes se setkáváme s nejrůznějšími studii, výzkumnými a průzkumnými šetřeními vztahující se k vzdělávání v době pandemie, které nalézáme jak v zahraničí, tak i u nás. Udělat nějaký komplexní závěr ohledně dopadů pandemie v současné době není možné. Množství dat je stále nedostatečné, zkoumání jsou roztržena jak z hlediska zaměření, tak i úrovně. Přesto bude jistě zajímavé některá šetření v následujícím textu připomenout.

V případě České republiky nacházíme aktuální studie publikované především v odborných časopisech, přednášené na konferencích a odborných fórech. Zajímavé výsledky přineslo například dotazníkové šetření, které provedla Česká školní inspekce (ČŠI) mezi 4861 řediteli základních a středních škol. Z šetření vyplynulo, že asi tři čtvrtiny ředitelů uvedly, že žáci na jejich školách s učiteli komunikovali (ČŠI, 2020). Brom a kol. (2020) se ptal téměř 10 tisíc rodičů českých žáků, jakým způsobem spolupracují se školami, jak zvládají výuku doma a v čem vidí největší problémy distanční výuky. Výsledky ukázaly, že 91 % rodičů mělo za to, že vzdělávání doma zvládají. Objevily se i problémy, které je možné rozdělit do tří kategorií. Konkrétně šlo o nedostatek času, omezené materiální vybavení, nedostatek odborných vědomostí a pedagogických dovedností na straně rodičů.

Rokos a Vančura (2020) chtěli zjistit, jaké jsou pohledy aktérů vzdělávání na distanční výuku, zavedenou v souvislosti s epidemií koronaviru. Použili dotazník vlastní konstrukce a ten následně předložili

učitelům, rodičům a žákům vybrané základní školy v Jihočeském kraji. Celkem bylo od respondentů prostřednictvím Google Forms získáno 522 dotazníků (29 od učitelů, 255 od rodičů a 238 od žáků). Autory šetření zajímalo, jakým způsobem je zajištěna komunikace mezi jednotlivými skupinami respondentů, kolik času jim zabere příprava, plnění a kontrola zadaných úkolů, které předměty vnímají žáci jako nejobtížnější. Ptali se i na subjektivní pohled všech skupin respondentů na distanční výuku. Z výsledků vyplynulo, že na sledované škole bylo díky technickému zajištění zapojení žáků kompletní. Problémem ale byla míra jejich zapojení a celková aktivita v distanční výuce. Učitelé pro komunikaci se žáky i rodiči využívali různé platformy a aplikace, což je méně vhodné. Jako riziko se ukázala i zjištění, že rodiče neměli dostatečnou metodickou podporu. Celkově ale lze konstatovat, že na dané škole probíhala spolupráce zmíněných aktérů téměř bez obtíží. Ovšem je třeba zdůraznit, že přesnější závěry lze učinit až na základě podrobnějšího šetření.

Frombergová (2020, s. 221) ve svém článku představila výsledky své sondy, kdy se snažila zjistit, jak realitu spojenou s pandemií koronaviru v oblasti vzdělávání vnímají čtyři účastníci vzdělávání. Vybrala konkrétně žákyni sekundy osmiletého gymnázia, třídní učitelku 4. třídy na základní škole, školní psycholožku na základní škole a maminku tří dětí, které navštěvují speciální základní školu a speciální mateřskou školu. Jednotliví účastníci se neznali a pocházeli z různých prostředí. Názory aktérů byly zjišťovány polostrukturovaným rozhovorem. Každý rozhovor probíhal samostatně. Následně autorka sondy provedla kvalitativní analýzu rozhovorů, jejich komparaci a porovnání

výsledků s daty, které uvádějí nově realizované výzkumy aktuální situace. Některé otázky bylo nutné mírně přizpůsobit konkrétnímu aktéru. Konkrétně se jednalo o tyto otevřené otázky:

1. Školní výuka byla zrušena ze dne na den. Jaká byla Vaše první reakce? Co Vás napadalo?
2. Pozorujete nějaký vývoj (změny) v průběhu období, kdy je přímá školní výuka zrušená?
3. Měla jste veškeré potřebné vybavení (techniku, znalosti) pro realizaci nepřímé výuky? Případně kde a jak jste je získala?
4. Kolik času věnujete přípravě a realizaci výuky ve všední den a kolik o víkendu? Mělo i toto nějaký vývoj?
5. Má pro Vás zrušení přímé výuky nějaké výhody? Pokud ano, jaké?
6. Má pro Vás zrušení přímé výuky nějaké nevýhody či rizika? Pokud ano, jaké?
7. Vnímáte podporu okolí během tohoto období? Co byste potřebovala pro jeho lepší zvládnutí?

Autorka na základě získaných informací a dat shrnula, že výsledky byly cenné mimo jiné popsanou osobní zkušeností. Na počátku nové situace u všech zúčastněných převládaly obavy (ohledně organizace, příjmu, zvládnutí učiva, zdraví atd.). Ale na druhou stranu připomíná, že distanční vzdělávání přináší i mnohé výhody, na kterých se účastníci rozhovorů shodovali. Šlo konkrétně o možnost vládnout svým časem poměrně volně, možnost organizovat si svůj čas. Velkým přínosem bylo pro většinu účastníků sondy zvládnutí online prostředí, a posílení svých dovedností ovládnutí práce na počítači. Na druhou stranu se ukázalo, že se rozevírají

pomyslné nůžky a prohlubují se rozdíly mezi žáky (a celkově rodinami) z různých ekonomických vrstev. Specifická je zkušenost maminky tří dětí, u které se objevují výrazné komplikace, a většinu z výše uvedených výhod neuvádí.

Zajímavé výsledky v této souvislosti o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami lze najít také v empirické studii realizované na Slovensku autorů Roberta Tomšika, Evy Rajčániové, Petry Ferenčíkové a Aleny Kopányiové (2020, s. 156 an.), které zajímal pohled rodičů na vzdělávání během pandemie covid-19 na Slovensku. Porovnávali pohledy rodičů dětí se specifickými potřebami a rodičů dětí bez identifikovaných specifických potřeb. Výsledky ukázaly, že velkou nevýhodou v představené průzkumné sondě byla sociální izolace a omezení kontaktů a to bez rozdílů mezi jednotlivými účastníky. Jako povzbuzující a určitě i pozitivní lze vnímat, že pandemie upozornila a akcentovala zájem o vzdělávání jako takové. Všichni dotazovaní ocenili význam kvalitního vzdělávání a připomněli si, že se jedná o velice důležitou oblast života a že učitelské povolání je klíčové pro úspěch na tomto poli.

Zkušenosti s uzavřením škol najdeme ve sdělení Evy Minaříkové (2020), která v době pandemie byla v kanadské provincii Saskatchewan. To ji inspirovalo ke kladení si některých otázek: Jak se různé země vyrovnaly s přechodem na distanční vzdělávání? Co může být inspirací? Co naopak ne? V čem se přístupy liší a v čem se naopak podobají? Čerpala z příkladu tří zemí, resp. provincií – Řecka, Španělska a Kanady (Saskatchewan). Informace byly získány z výpovědi tří učitelů, kteří byli přímými účastníky uzavření škol (každý z jedné jmenované země), informací

z médií a oficiálních webových stránek (vládních, školních) a přímé zkušenosti dvou rodičů. Autorka šetření připomněla, že výpověď jednoho respondenta nemůže postihnout zkušenost celé země. Jde především o ilustraci přístupu země, jak jej vnímá jeden konkrétní respondent z jedné konkrétní školy. Jednou z respondentek byla učitelka angličtiny (první stupeň) na soukromé škole z Řecka, další byla ze Španělska, která vyučovala na prvním stupni polostátní základní školy a konečně učitel z provincie Saskatchewan pracuje na státní základní škole se žáky od první do deváté třídy. Jeden z rodičů měl dceru ve druhé třídě základní školy v ČR; druhý rodič (sama autorky příspěvku) měl v době uzavření škol syna ve druhé třídě francouzské školy v provincii Saskatchewan. Všichni respondenti písemně odpověděli na sadu otázek zaměřených na jejich profesní profil a především na organizační aspekt uzavření škol (komunikace, pokyny od vedení, náplň a zprostředkování učiva apod.). Šetření přineslo zajímavé informace a shrnulo, že se vyskytovala nějaká specifika, ale i některé společné postupy a že mohou být zmiňované informace inspirací a lze s nimi konfrontovat vlastní přístupy. Spojujícím bodem bylo, že respondenti měli hluboký zájem o své žáky, jejich učení a duševní pohodu.

Pandemie se dotkla i vysokého školství a jejich studentů. Tímto tématem se například zabývala Jana Krátká s Lenkou Zemanovou (2020), které zajímalo, jak se proměnila výuka předmětu učitelské praktikum vyučovaného na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Jak název předmětu napovídá, jedná se o disciplínu, která sází především na budování dovedností a klíčová je tedy praxe. Autorky vymezily hlavní otázky, kterým se musela

věnovat pozornost: Co vyučovat a jak to vyučovat. Jasně bylo, že nelze vyučovat stejně jako dosud. Situace byla naprosto jiná. Dospěly ke konstatování, že systém funguje a mohl by být inspirací i do budoucna, což lze hodnotit jako pozitivní skutečnost.

Studenti oboru učitelství prvního stupně ZŠ vnímali distanční vzdělávání jako náročnější pro učitele, a to především časově. Obtížné bylo dle jejich zkušeností správně odhadnout rozsah zadaných úkolů a zároveň motivovat vyučované děti k práci a také přemýšlet o estetické stránce zadávaných úkolů (prezentace, pracovní listy), aby předkládané materiály žáky zaujaly. Studenti si také všimli, že pedagogové na základních školách i v budoucnu chtějí využívat některých nových způsobů práce, konkrétně se jedná např. o sdílení výukových materiálů na Google Disku. Takové materiály by v budoucnu posloužily absentujícím žákům a ostatní by si podle nich mohli učivo upevnit a opakovat. K tomu se nabízí dodat, že je zde i potenciál využít tyto materiály také při výuce jedinců se speciálními potřebami. Nové zkušenosti nabyli vyučující na pedagogické fakultě, kdy zjistili, že předmět, jehož cílem je poskytnout studentům přímou praktickou zkušenost, je realizovatelný i v distanční formě. Závěrem celého šetření bylo, že se podařilo reagovat na aktuální potřeby jak žáků na „cvičných“ školách, tak praktikujících vysokoškolských studentů a konečně i vysokoškolských pedagogů.

Přehledovou studii o univerzitním vzdělávání a jeho reakcemi na pandemii COVID-19 připravil Michal Černý (2020). Konstatuje, že pandemie COVID-19 znamenala pravděpodobně nejrychlejší a nejintenzivnější zásah do výuky na univerzitách v globálním měřítku

v dějinách. Otevřela cestu k online vzdělávání a také nastolila otázku, co skrze e-learning lze učít lépe, než v klasické výuce tváří v tvář a kde naopak osobní kontakt je nezbytný. Analyzoval 16 studií indexovaných v databázi SCOPUS, které dávají nahlédnout do reakcí universit na novou společenskou situaci. Autor se pokusil naznačit některá témata, která by mohla být zajímavá jak z hlediska výzkumného, tak i jako možná inspirace pro praxi. Většina sdělení o tom, jak se dařilo zvládat situaci na vysokých školách má charakter stručné eseje nebo téměř učebního či interního textu. Výzkumná šetření, která by snesla kritická hodnocení i po stránce metodologické, je poměrně málo. Je to vcelku pochopitelné, protože změnu výuky musely univerzity provést doslova „za pochodu“ a velmi rychle. Určitou roli mohlo mít i emoční zatížení, které se promítlo do konkrétních příspěvků a sdělení.

Už dnes vidíme, že vznikají kvalitní a solidně zpracované výzkumné studie, které například sledují dopady s určitým časovým odstupem. Což samozřejmě dříve nebylo možné. Lze konstatovat, že uvedené informace, mají značný přínos, protože mohou být inspirací a podněty k další práci na jiných univerzitách. Cenná je také sdílená zkušenost, protože se zdá, že problémy, které se musely řešit a řeší, mají podobný charakter. Jako spojující moment lze identifikovat snahu propojit dosud realizovaný způsob výuky s novými přístupy, především v podobě online výuky a využití digitálního prostředí. Prakticky v žádném příspěvku nenajde čtenář využití pouze online výuky. Snahou je sladit obě formy a smysluplně je propojit. Klíčovým tématem je změna v sociálních kontaktech. Jedinec má obecně potřebu sociálních vazeb, sdílení a podobně. Zde

došlo k radikálním změnám. Ukazuje se, že studenti v online prostředí trpí jistým psychologickým diskomfortem. Pociťují nižší míru možnosti zapojení se, pedagogové pociťují absenci sociálních interakcí. I dnes s určitým odstupem lze říci, že se jedná o klíčovou okolnost, na kterou je nutno reagovat. Také je nutné počítat s déletrvajícím dopady. To, co bylo vnímáno dříve jako samozřejmost, dnes postrádáme a schází nám. Určitě je dobré připomenout, že tolikrát opakované, že člověk je tvor sociální, je pravdivé. Sociální dopady musíme vnímat jako klíčový moment, a proto se snažit o co největší smysluplné využití například diskusí, fór a podobně. Ukázalo se, že jednoduchá řešení, neexistují.

Ze shromážděných studií dle Černého (2020) jasně vyplývá, že nelze jednoduše vzít obsah kurzu, požadavky na ukončení, metody výkladu atp. a se vším ho přenést do online prostředí. K tomu, aby vzdělávání na vysokých školách skutečně fungovalo, vyžaduje komplexní přípravu, promyšlenou strukturu, ale i změny některých požadavků. Určitě ale není cestou snížení požadavků, ale jejich změny. (Johnson et al. 2020). Ukázalo se také, že především prakticky orientovaná cvičení, laboratorní práce se budou muset měnit a doplňovat, aby studenti mohli pracovat i na dálku, a to alespoň částečně. Praxe odhalila, že především tento způsob výuky je značně důležitý a v některých oborech, či probíraných tématech, těžko nahraditelný. Ke sdílení zkušeností je potřeba přistupovat s jistou opatrností, protože, co se osvědčilo v jedné instituci, nemusí být beze zbytku aplikovatelné v jiném prostředí. To jen dokládá, jak je situace obtížná a komplexní. Na druhou stranu právě sdílení je nesmírně důležité. Už jen proto, abychom

neobjevovali objevené a případně se vyhnuli „slepým uličkám“.

Do budoucna je vhodné zaměřit se na například na informace v oblasti praktických návodů a postupů samozřejmě už z výše zmíněným ohledem na jistá specifika konkrétní instituce. Ještě je potřeba upozornit na významný limit, který, jak připomíná Černý (2020), nemusel být patrný na první pohled. Má na mysli legislativní prostředí jednotlivých států. Například pro university v USA je snazší pracovat s ohledem na autorský zákon s online vzděláváním, ale současně musí řešit otázku vysokého školného nebo ubytování studentů, což jsou problémy, které jsou v českém prostředí vnímané jiným způsobem. A to je i důvod promýšlet transformativní procesy v zahraničí vždy s ohledem na kontext lokální situace.

Je potřeba si stále připomínat a především postupně akceptovat skutečnost, že svět už nebude jako dříve a to včetně způsobů vzdělávání. Určitě ale mezi studenty, pedagogy na univerzitách je většina, která objevila možnosti online výuky a zjistila, že nové způsoby výuky mohou vhodně využít a že takto mohou výuku obohatit. A to je určitě pozitivní a může do budoucna posilovat a pomáhat zvládat obtížnou a především nevyzkoušenou realitu. Máme dnes více než dříve šanci prokázat schopnost adaptace a ta je pro člověka obecně důležitá a v mnoha ohledech nezbytná.

Univerzity připravující budoucí učitele musí reagovat na změnu způsobů vzdělávání inovací právě učitelských oborů a věnovat také náležitou pozornost i dalšímu vzdělávání pedagogů. Učitelé jsou i přes určité stereotypy, které v práci uplatňují, velmi schopnou profesní skupinu, co se týká pružného reagování na nové podněty. Je to možná odvážně

konstatování, ale k tomuto optimistickému závěru vedou poznatky z praxe. Učitelé byli nuceni velmi rychle se přizpůsobit nové situaci a i přes počáteční problémy to většina zvládla. A to jistě představuje jeden z důvodů k tomu, abychom do jejich profesního vzdělávání a sebevzdělávání jako společnost investovali. Je to cesta k růstu nejen ekonomickému, ale i „sociálnímu“, kdy bychom se měli pokusit budovat společnost založenou na vstřícných a tolerantních sociálních vztazích a vazbách.

V předchozích řádcích jsme se věnovali některým studiím, příspěvkům, které reflektovaly pandemickou situaci spojenou s oblastí vzdělávání. Nyní si dovoluji připojit několik málo vlastních postřehů se vzděláváním vysokoškoláků v době pandemie.

Byla jsem také jako mnoho jiných nucena prakticky ze dne na den změnit dosavadní způsob výuky. Vyučuji především v oborech, které vzdělávají budoucí učitele. Mojí doménou jsou disciplíny jako Speciální pedagogika, Pedagogická diagnostika, Rétorika, Pedagogická komunikace a Komunikační a prezentační dovednosti. Také jsem vyučovala předmět Rozvoj psychosociálních dovedností, který je určena pro studenty z jiných oborů než učitelských a má vést ke zlepšení se v sociálních dovednostech, včetně komunikačních. Rozepisuji zde jednotlivé předměty proto, aby si čtenář udělal představu, že zmíněné disciplíny jsou ve velké míře postaveny na sociálním kontaktu a to především přímém kontaktu, tváří v tvář. Ovšem nebylo o čem diskutovat a i zde bylo nutno učit online. Využívali jsme Microsoft Teams. Jen připomenu, že se jedná o firemní platformu, která umožňuje textovou komunikaci, video hovory a podobně. Je zde možné ukládat data, soubory a případně dle potřeby

integrovat další aplikace do tohoto prostředí. Musím sebekriticky přiznat, že než se vyskytla pandemie, zmíněnou platformu jsem nepoužívala. Neměla jsem potřebu a ani mi to nijak nescházelo. Situace se radikálně změnila a já jsem začala objevovat možnosti online výuky. Vstřícností kolegů a především našeho systémového integrátora i samotných studentů, kteří jsou zkušení ve využívání elektronické komunikace a různých platforem, se vcelku výuku podařilo zvládat. Připomínám, že se jedná o můj náhled. Možná, že kdybych se ptala svých studentů, byli by jiného mínění. Znovu ale připomínám, že se jedná o můj a tedy i značně subjektivní náhled.

Dovolím si shrnout, kde vidím největší negativa. Ale protože se učím vnímat svět v jeho pestrosti, tak připojím i několik pozitiv.

Scházel mi pohled do tváří studentů, zvláště když se jednalo například o témata, která vyžadují i určité emoční reakce. Například se jednalo o integraci jedinců s postižením, o posilování sebedůvěry žáků, které budou učit a podobně. Zásadní deficit ale byl v nácviku neverbálních komunikačních dovedností. Ano, je možné využívat kameru, ale to není zjednodušeně řečeno „ono“. Já sama jsem kameru využívala možná méně, než by bylo vhodné. To bych do budoucna chtěla a měla zlepšit.

Postupně se mi začala stírat hranice, jsem v práci, jsem doma. Vysílala jsem z domácího prostředí, protože byla doporučena práce home office. Zjistila jsem, že i taková změna prostředí, oblékání, upravení se pro práci „na veřejnosti“ pro mne znamená určité přeladění a do jisté míry větší koncentraci. V domácím prostředí jsem se často neubránila rozptylování pozornosti komunikací

s nejbližšími, zabýváním se „domácími“ pracemi a podobně.

Přestože se studenti zapojovali do diskuse, když jsme probírali nějaká kontroverznější témata, nebylo to v takové míře, jak jsem byla zvyklá. A také se mi stalo, že jsem někoho oslovila, ovšem ten už se toulal někde jinde a nebyl připojen. Ano přednášky jsou nepovinné a u seminářů jsem vždy dělala docházku na počátku výuky. Chci být optimista, a pokud se někdo omluvil, že neměl spojení, signál, brala jsem to jako dostatečné zdůvodnění. Vždy jsem si připomínala, že se všichni učíme a učíme se i novým pravidlům a určité ohleduplnosti v online výuce.

Připomenu nyní i určitá pozitiva.

Například pokud byla výuka v rozvrhu později odpoledne, v podvečer, nebo o víkendu, bylo jednodušší vejít v kontakt. Studenti nemuseli odcházet dříve, protože nemuseli spěchat například na odjíždějící spoj veřejné dopravy. Bylo možné ještě později diskutovat se zájemci o téma i po výuce, nebo zůstala i určitá skupinka nebo i jen jeden zájemce o určitou diskusi.

Prostřednictvím Microsoft Teams jsem konzultovala i například závěrečné práce a seminární práce. Mohli jsme při tom nahlížet i do otevřeného dokumentu, který jsme sdíleli na obrazovce.

Určitě by se dala vymezit mnohá další pozitiva tak i negativa. Vybrala jsem bez ambice na jejich úplný výčet především ty, které nahlížím já jako důležité.

Co jsem si jako vyučující odnesla z prožité neobvyklé situace? Jedná se o můj vlastní pohled a ten se může lišit od ostatních, kteří prožívali stejnou situaci.

1. Svět vzdělávání je stále živý a je možného ho proměňovat. Mění se celá společnost, atmosféra v ní. Nic

není strnulé, všechno se může a musí proměňovat. To, že se něco realizuje určitým způsobem, ještě není dostatečným argumentem pro to, aby se to tak dělalo stále. Způsoby vzdělávání je i do budoucna možno a nutno měnit a značnou roli bude mít i online výuka a elektronická komunikace. Jistě že byla využívána, ale nikdy nebyla dominantní. Člověk, ačkoli si to mnohdy neuvědomuje, potřebuje komunikaci bezprostřední, přímou, „tváří v tvář“. Budoucnost vidím v kombinované výuce, kdy se bude vhodně prolínat jak online, tak přímá výuka.

2. Začali jsme si také více všimnout toho, jak se naše děti učí a to včetně těch nejmladších. Někteří rodiče tak měli v mnoha případech možnost nahlédnout „pod pokličku“ školního vzdělávání, protože s potomky byli doma, případně pracovali na home office. Najednou jsme si uvědomili, že i ty naše děti mají svůj svět starostí, které někde v zaslepenosti a zahlcenosti vlastními problémy přehlízíme.
3. Člověk upřednostňuje zaseté stereotypy, a čím je starší, tím k nim více inklinuje. Je to pohodlnější a vyžaduje méně energie. Vrhá člověka do „starého světa“ a na nové se postupně začíná dívat s nedůvěrou a tak se postupně vzdaluje od světa mladších lidí. Ale vždy je nožné se naučit něco nového a dokonce zjistit, že i nové je opravdu zajímavé a práci usnadní.
4. Online výuka je postavena i na určité důvěře a odpovědnosti studentů a samozřejmě vyučujících. Ptáme se, opravdu si studenti nemohli zajistit připojení? Opravdu nemohli, či

nechtěli? Napadaly nás i další podobné dotazy. Ale proč se student vzdělává? Odpovídáme si něco v tom smyslu, aby si něco osvojil, aby se něco naučil. Jistě chce získat „potvrzení“ o stupni vzdělání a mít „papír“ například v podobě diplomu. Ale snažme se budovat důvěru ve své studenty. Osobně chci věřit, že se mi to vrátí. Negativní postoje totiž berou zbytečně energie. A pokud se někdo chronicky vyhýbá plnění úkolů, pravděpodobně se mu to jednou vrátí. Naučí se jistému stylu, jak zvládat život, což je sice možná pohodlné, ale člověka nerozvíjí. Vyhýbání se úkolům, povinnostem není výhodná životní strategie. Člověk totiž nebuduje odolnost proti stresu, jak se o ní zmiňuje profesor Kolář (2021).

5. Pandemie nám dává šanci rozvíjet sebedůvěru ve vlastní síly, ve vlastní schopnosti. Poznáváme, že člověk je pružný, schopný reagovat na změnu a umí i objevovat i v pokročilém věku něco nového. To nové může nabízet i dosud nepoznané a může vést, pokud se to vhodně uchopí, k pozitivním emocím spojeným s vnitřním uspokojením a snad i k radosti.
6. Člověk se má pokusit hodnotit i novou, v mnoha ohledech nepohodlnou situaci jako šanci. Říkat, budme stále pozitivní a optimističtí, je sice dobrá rada, ale není ji možné vždy realizovat. Možná, že lepší je si uvědomit, že člověk by se měl spíše učit přiměřeně reagovat na stresové situace, učit se tak psychické odolnosti a schopnosti vyrovnat se i s negativními situacemi, které jsou nedílnou součástí života. A to je i, podle mého názoru, jedno z klíčových

poslání výchovy a to jak ve škole, tak především v rodině. Vystavení se zvládnutelnému stresu je pro život tréninkem, který se jednou v mnohém dobrém vrátí. Ať chceme nebo ne, smutek do našeho života patří a je jeho součástí. A čím posilovat tolik zdůrazňovanou pohodu a pozitivní ladění? Uvědomit si a systematicky budovat si několik pilířů, které jsou základem našeho života. Konkrétně se jedná o rodinu, práci, přátele, koníčky. Všechno z toho je důležité a nemá být opomíjeno. Pokud vsadíme jen na „jednu kartu“, tak jsme daleko více zranitelní jak psychicky, i fyzicky.

DISKUSE

Téma koronavirové pandemie je stále živé. Musíme se smířit se skutečností, že asi ještě dlouho nás bude provázet. Podnikají se různá odborná šetření s různým zaměřením, různou šíří, různou metodologií a také různou úrovní a kvalitou. Zkoumání tohoto tématu představuje velmi širokou oblast, kterou je možné sledovat z různých úhlů pohledu. Setkáváme se dnes s výzkumy zpracovanými kvantitativní metodologií, ale postupně nacházíme i kvalitativními šetřeními. Oba přístupy jsou důležité a oba přístupy mohou přinést mnohé podněty pro praxi.

Život s pandemií změnil a mění stále celou společnost a to celosvětově. Je velmi obtížné posuzovat celý svět, ale opírejme se především o země, o kterých máme alespoň nějaké zprávy a informace. Musíme si přiznat, že spoustu informací vůbec nemáme a je velmi obtížné je získat. Navíc si musíme stále připomínat, že všechny informace musíme podrobit kritickému myšlení.

Na základě předložených šetření, která byla v příspěvku zmíněna, a také dalších informací, se ukazuje, že na zdolávání současné situace a úspěšném vyrovnání se s problémy má vliv mnoho činitelů. Těžko říci, co je ten klíčový bod. Je to výzkum v medicínské oblasti, očkování a kolektivní imunizace společnosti, je to zachraňování ekonomiky a prosperity, je to podporování školství, je to důraz na psychické zdolávání jednotlivce i společnosti? Jistě se objeví daleko více otázek. Je potřeba ale vnímat situaci komplexně.

V oblasti vzdělávání a školství se ukázalo, že je potřeba jednat rychle a odprostit se od stereotypů. Nehledat důvody, proč něco nejde, ale naopak, jak to udělat. Je potřeba si stále připomínat, že i přes značné možnosti, které nabízí používání elektronické komunikace a celkově výpočetní techniky, zůstávají lidské osobnosti, lidé ve výchově a v procesu vzdělávání těmi nejdůležitějším. Uvědomili jsme si, jak přímá komunikace, sociální styk „tváří v tvář“ je důležitá a nenahraditelná.

Stručné shrnutí, jak pandemie ovlivnila oblast vzdělávání, jak ji vnímali jednotliví aktéři vzdělávání: Na prvním místě je to žák, student. V této souvislosti si musíme uvědomit, že mnoho žáků má problémy spojené s výukou i chováním. Máme hodně jedinců, kteří mají specifické vzdělávací potřeby. Tady musíme konstatovat, že je velký prostor ke zkoumání dopadů pandemie. Objevují se dokonce informace, že se některým jedincům se speciálními potřebami daří v „nových“ podmínkách lépe. Může jít o jedince úzkostné, špatně se adaptující, ale i třeba některé žáky a studenty s poruchou autistického spektra, specifických poruch učení a chování (ADHD), vystavené šikanování. Na druhou stranu je

omezena míra sociálních zkušeností, které také patří do oblasti vzdělávání. Žáci a studenti si nemají možnost tyto dovednosti získávat, cvičit je a rozvíjet. Setkání s druhými učí, jak se chovat obecně, na co musí člověk reagovat, jak situace zvládat, jak komunikovat. Jde o sociální učení v nejširším slova smyslu.

Nový způsob výuky začal vyžadovat od žáků a studentů větší odpovědnost. Je přece jednodušší se „odvolat“ na problémy se spojením, než nedostavit se na přímou výuku a ve škole tak fyzicky absentovat. Učení se odpovědnosti je samozřejmě spojeno s věkem. U mladších dětí je nezbytná asistence rodičů, u těch starších se prověřovala, co bylo do nich i v této oblasti vloženo. Ale jako pozitivní se může u některých projevit třeba větší odvaha projevit názor v kolektivu, pokud je člověk „v bezpečí domova“.

Rodina sehrála výraznou roli ve výuce především dětí na základních školách a nejvíce samozřejmě na prvním stupni. Jak už bylo zmíněno, rodiče měli možnost nahlédnout, co a jak se jejich děti učí. Pro mnohé z rodičů to bylo dobrodružství. Nejen že zjistili, co se děti učí, ale jak se to učí, jaké jsou na ně požadavky a mnohdy byli konfrontováni se svými vlastními znalostmi, když bylo potomkům třeba pomáhat. Ano jistě, učitelé mají učit a není to věc rodičů, ale jistá angažovanost rodičů je v některých případech potřeba a je vhodná. Vidíme zde i pozitivní moment, kdy se na řešení úkolu podílí dítě a rodič společně a učí se tak komunikovat při řešení problémů. Určitě ale není v pořádku, když si rodiče museli sami vyučovanou látku osvojit, a pak ji tlumočit svému dítěti, nebo dokonce pokud úkoly plnili rodiče místo dítěte. Rodiče také měli možnost zjistit, jaký potenciál jejich děti

z hlediska výuky mají a jakými schopnostmi disponují. Co jim jde a co jim naopak činí nesnáze. Rodiče odkrývali potenciál svých dětí a někteří měli konečně více času objevit dosud zahalené a přehlížené území. Konečně si všimli toho, co jejich potomkům nejen jde, ale i co je baví. Ovšem fungovalo to i opačně. Děti měly možnost zjistit, jak se jejich rodiče staví ke škole, jak jsou schopni a ochotni jim pomoci a podobně. Víra v potenciál potomka je jedním ze základů kvalitní výchovy. Musí ale být podložena relevantním a důkladným poznáním dítěte. Pak si najednou rodiče všimnou, že se například mylně domnívali, že jejich děti inklinují k jiným oblastem, než se domnívali a třeba si i přáli. Je nutno si stále připomínat, že rodiny, podobně jako jiné skupiny lidí, mají své problémy a nejsou bez nedostatků. Lidé jsou chybuující a dopouští se mnoha omylů a přehmatů. Rodiny, kde byly problémy už dříve, je pandemie v mnoha případech spíše zvýraznila a ukázala, zda jsme jako partneři či jako rodiče schopni kompromisu. Je otázkou, zda se objevují či v nejbližší budoucnosti objeví více zájemců o konzultace u rodinných, manželských poradců.

Pedagog

Už bylo popsáno, jak se pro učitele změnilы nároky a jak museli velmi rychle přehodnotit svůj dosud realizovaný způsob práce. Učitelé museli mobilizovat své schopnosti a dovednosti. Měli tak možnost sami sebe poznávat, zjistit, kde mají případně rezervy a kde jsou naopak dobří. Ukázala se důležitost tak často zmiňovaného celoživotního vzdělávání.

A konečně role celé společnosti. V první fázi jsme byli svědky neobyčejné solidarity

a snahy pomáhat. Mnozí se zapojili do pomoci ostatním, slabším. Například se jednalo o seniory. V oblasti školství například starší studenti pomáhali mladším dětem a pomáhali jim s výukou. Postupně se ale prvotní spontaneita měnila v organizovaný systém pomoci. Ve společnosti se začalo i více diskutovat o školství jako takovém, protože přerušeni školní docházky se dotklo skoro všech (rodičů, dětí, prarodičů). Lidé si uvědomili, že vzdělávání a školství je velmi důležité pro fungování společnosti.

Významnou změnu také přineslo trávení volného času a s tím spojené přátelské, kamarádské vztahy. Všichni byli omezeni ve svých kontaktech s ostatními. Starší i mladší najednou vnímali, že jsou sami a nemají dostatek podnětů. Jistě máme sociální sítě, ale opravdu jsou schopny nahradit autentické, přímé setkávání se? Například důležitost neverbální komunikace (například doteky) jsme najednou museli ze svých životů vymazat. Nebylo s kým tváří v tvář sdílet problémy, neshody, ale také nebylo s kým se podělit o radosti. Ne vše je totiž možné a nutné probrat s přímou, úzkou rodinou, se kterou měl člověk kontakt. I pro žáky a studenty představují přátelské vztahy s kamarády důležitou podmínku zdravého rozvoje.

ZÁVĚR

Na základě informací, které byly získány z šetření uvedených v příspěvku, lze shrnout, že problematika pandemie je nová, že se jedná o jeden z nepředpokládaných jevů, které nás ohrožují. Má několik specifík. Zasahuje celý svět, proto mluvíme o pandemii, zasahuje všechny oblasti žití od průmyslu, přes zemědělství, služby

a nelze opomenout dopady i na prožívání, psychiku lidí.

Z této široké problematiky jsme se zabývali oblastí vzdělávání a organizování výuky převážně v institucích ve školách. Šetření jsou sice v počátcích, ale mají velkou cenu, protože reagují velmi pružně na vznikající otázky a snaží se získat pro relevantní a kvalitní odpovědi objektivní data. Nutno ale připomenout, že pro ucelený a seriózní pohled na danou problematiku jsou nutné studie dlouhodobější, do kterých se zapojí větší skupiny respondentů. Řada těchto studií probíhá. Jedná se o národní i mezinárodní výzkumy. Například se zkoumá stres a starosti, které se objevují u jedinců jako důsledek pandemie (Lieberoth, A. et al., 2021). Zajímavá data přináší i informace ochotě dodržovat preventivní opatření. Vzhledem k tomu, že autoři získali data asi ve 48 zemích, lze mluvit o uceleném pohledu a komplexní studii.

Dopady COVID-19 na rodiny s dětmi se zabýval výzkum Prognóza vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby (2020). Šetření byla realizována v období červen – říjen 2020. Realizátorem byla Nadace Sirius ve spolupráci s Median s.r.o. Obsahem byla unikátní prognóza 102 předních českých odborníků o tom, jak ovlivní pandemie COVID-19 české rodiny s dětmi. Cílem bylo sestavit prognózu vývoje pro rodiny s dětmi v souvislosti s dopady pandemie COVID-19. Na sestavení prognózy se podíleli přední čeští odborníci, a to jak akademici, tak zástupci státní správy a samosprávy, nebo odborníci z terénu, kteří přímo pracují s dětmi a rodinami. Autory šetření zajímalo, jak jsou rodiny schopné situace řešit a jakou roli sehrávají jednotlivé služby pomáhající rodinám a jak pandemie ovlivní fungování těchto služeb. Závěrečná část průzkumu

se zaměřila na doporučení, jak rodiny nejlépe podpořit. Doporučení byla definována jak na úrovni nabídky služeb pro rodiny, tak i z celkového pohledu rodinné a sociální politiky.

Otázku, jak pandemie COVID-19 ovlivnila sexualitu v Česku, se pokusila odhalit studie realizovaná vědci z Národního ústavu duševního zdraví. Tým Laboratoře evoluční sexuologie a psychopatologie v Národním ústavu duševního zdraví v březnu 2020 zmapoval aktuální situaci realizací online výzkumu Pandemie COVID-19 a její vliv na sexualitu v Česku? Zvýšená sexuální touha, větší spokojenost zadaných i stres z času stráveného s partnerem. (2020), který se zabýval širokou škálou témat. Byly kladeny například otázky týkajících se frekvence sexuálních aktivit, míry sexuální touhy, partnerské komunikace, konfliktů či sexuálního násilí, užívání antikoncepčních prostředků. Výzkum byl realizován ve třech vlnách, a to vždy s měsíčním rozestupem. Bylo možné i jisté srovnání, protože účastníci byli při prvním vyplňování dotazování i na jejich vnímání zkoumaných oblastí před samotným začátkem pandemie. Do první vlny výzkumu se zapojilo více než 2500 účastníků, do druhé vlny 1400 účastníků a do třetí vlny pak 800 účastníků. Výsledky poukázaly na odlišné prožívání koronavirové krize u zadaných a nezadaných respondentů. U lidí, kteří trávili dobu pandemie po boku partnera, docházelo k nižším poklesům životní spokojenosti ve srovnání s nezadanými účastníky. U nezadaných vzrostla motivace najít si partnera ve srovnání s dobou před pandemií. To se ale nepromítlo do návštěvnosti stránek – zde nebyl zaznamenán žádný nárůst, podobně jako u konzumace pornografie, kde u nezadaných účastníků došlo pouze k mírnému zvýšení.

Jak zadaní, tak nezadaní účastníci tohoto výzkumu vykazovali zvýšenou sexuální touhu, což se liší od výsledků výzkumných šetření publikovaných v zahraničí. Zvýšená sexuální touha se ale nepromítala do zvýšené frekvence sexuálních aktivit.

O komplexnější pohled na prožívanou pandemii se pokouší ve své publikaci Zakaria, (2021). Zajímala ho oblast politiky, ekonomiky, filozofie, globalizace další. Určitě může být inspirací i pro další možná zkoumání daných oblastí lidské existence a především čtenáře nutí o věcech spojených s prožívanou situací přemýšlet v širších souvislostech.

Z toho, co bylo nyní uvedeno je zřejmé, že se dopady pandemie odráží v psychice jednotlivce. Samozřejmě nelze tento fakt opomíjet ani v oblasti školství. Proto je a dále bude důležité se zaměřit nejen sběr statistických dat, kdy se například dozvíme v jakém množství a v jaké intenzitě se jevy projevují. Vedle toho bude vhodné a důležité se soustředit na to, jak se s problémy vyrovnávají jednotlivci, konkrétní lidé, jak pandemie ovlivnila jejich život. Případně pak hledat spojující momenty mezi jednotlivci, mezi skupinami. Na základě těchto obecnějších zjištění se pak nabízí šance vytvářet určitá doporučení a prognózy do budoucna. Zde vidíme velký potenciál především kvalitativní metodologie, která je schopna přinést jedinečné a nenahraditelné informace. Přínosem budou jistě i longitudinální studie, kdy se budou jednotlivé případy sledovat v delším časovém horizontu. V této souvislosti je třeba opatrnosti v tom smyslu, že provedená šetření a jejich výsledky jsou vždy unikátní, jak je typické pro kvalitativní metodologii a při srovnávání výsledků je třeba postupovat s nejvyšší obezřetností. Ale to neubírá na jejich významu ani přínosu.

LITERATURA

- BROM, C., LUKAVSKÝ, J., GREGER, D., HANNEMANN, T., STRAKOVÁ, J., ŠVARŤÍČEK, R.. Mandatory home education during the COVID-19 lockdown in the Czech Republic: A rapid survey of 1st–9th graders' parents. *Frontiers in Education*, 2020, 5(103). doi: 10.3389/educ.2020.00103
- ČERNÝ, M. Univerzitní vzdělávání a jeho reakce na pandemii COVID-19. *e-Pedagogium*, 2020, 20(3), 32-45. doi: 10.5507/epd.2020.016
- ČŠI (2020). Vzdělávání na dálku v základních a středních školách. Tematická zpráva. Praha: Česká školní inspekce. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el_publikace/Tematick%a9%20zpr%a1vy/Vzdelavani-na-dalku-v-ZS-a-SSTematicka-zprava.pdf
- FROMBERGEROVÁ, A. Distanční vzdělávání v době pandemie pohledem čtyř účastníků vzdělávacího procesu. *Pedagogická orientace*, 2020, 30(2), 221–230. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/14141>
- CHENG, X. Challenges of “School’s Out, But Class’s On” to school education. *Science Insights Education Frontiers*, 2020, 5 (2), 501–516.
- JOHNSON, N., VELETSIANOS, G., SEAMAN, J. U.S. Faculty and Administrators’ Experiences and Approaches in the Early Weeks of the COVID-19 Pandemic. *Online Learning*, 2020, 24(2), DOI: 10.24059/olj.v24i2.2285.
- KRÁTKÁ, J. ZEMANOVÁ, L. Distanční výuka na druhou. *Pedagogická orientace*, [S.l.], v. 2020, 30 (2), 249–254. ISSN 1805-9511. Dostupné na: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/14144>
- KOLÁŘ, Pavel. *Posilování stresem: Cesta k odolnosti*. Praha: Universum, 2021. 376 stran. ISBN 978-80-242-7465-2.
- LIEBEROTH, A. et al. Stress and worry in the 2020 coronavirus pandemic: relationships to trust and compliance with preventive measures across 48 countries in the COVIDiSTRESS global survey. *R. Soc. Open Sci.* 2021, 8: 200589. <https://doi.org/10.1098/rsos.200589>
- MINAŘÍKOVÁ, E. Uzavření škol: jiný příběh se stejným nadpisem? Zkušenosti ze tří zemí. *Pedagogická orientace*, 2020, 30 (2), 302–307. Dostupné na: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/14150>
- MŠMT (2020a) Dostupné z: <https://www.msmt.cz/doporucene-postupy-pro-skoly-v-obdobi-vzdelavani-na-dalku>
- MŠMT (2020b). Vzdělávání #NaDálku. Dostupné z <https://nadalku.msmt.cz/cs>
- Pandemie COVID-19 a její vliv na sexualitu v Česku? Zvýšená sexuální touha, větší spokojenost zadaných i stres z času stráveného s partnerem.* 2020. Dostupné z: <https://www.nudz.cz/files/pdf/2020-10-tz-vliv-kovidu-na-sexualitu.pdf>
- Prognóza vývoje situace pro rodiny s dětmi a podpůrné služby. Závěrečná zpráva. 2020. Dostupné z: https://nadacesirius.cz/soubory/aktuality/2020_prognozaNadaceSirius.pdf
- PRŮCHA, Jiří a MÍKA, Jiří. *Distanční studium v otázkách: (průvodce studujících a zájemců o studium)*. Vyd. 1. Praha: Centrum pro studium vysokého školství, 2000. 39 s. ISBN 80-86302-16-4.
- ROKOS, L., VANČURA, M. Distanční výuka při opatřeních spojených s koronavirovou pandemií – pohled očima učitelů, žáků a jejich rodičů. *Pedagogická orientace*, 2020, 30 (2), 122-145. Dostupné z:

<https://doi.org/10.5817/PedOr2020-2-122>

TOMŠIK, R., RAJČÁNIOVÁ, E., FERENČÍKOVÁ, P., KOPÁNYIOVÁ, A. Pohľad rodičov na vzdelávanie počas pandémie covid-19 na Slovensku – porovnanie rodičov detí so špeciálnymi potrebami a rodičov detí bez identifikovaných špeciálnych potrieb. *Pedagogická orientace*, 30(2), 122-145. Dostupné z:

<https://doi.org/10.5817/PedOr2020-2-156>

UNESCO (2020). Distance learning solutions. Dostupné z: <https://en.unesco.org/covid19/education-response/solutions>

WHO

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

WHO (2020). Director-General's opening remarks at the Mission briefing on

COVID-19 – 12 March 2020. Geneva: World Health Organisation (WHO). Dostupné z:

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

ZAKARIA, Fareed. *Deset lekcí pro postpandemický svět*. Překlad Veronika Maxová a Jaroslav Veis. V českém jazyce vydání první. Praha: Prostor, 2021. 331 stran. ISBN 978-80-7260-489-0.

ZORMANOVÁ, Lucie. *Didaktika dospělých*. Vydání 1. Praha: Grada, 2017. 223 stran. Pedagogika. ISBN 978-80-271-0051-4.

KONTAKT

Mgr. Dita Janderková, Ph.D.

Mendelova univerzita v Brně,

Ústav vědecko-pedagogických informací a služeb

d.janderkova@mendelu.cz